

Наукові перспективи

Видавнича група

Bulletin of Science and Education

**ВІСНИК науки та
освіти**
ISSN 2786-6165 (ONLINE)

серії: філологія, культура і мистецтво,
педагогіка, історія та археологія, соціологія

№11(29) 2024

Видавнича група «Наукові перспективи»

Християнська академія педагогічних наук України

«Вісник науки та освіти»

*(Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія»,
Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*

Випуск № 11(29) 2024

Київ – 2024

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

"Bulletin of Science and Education"

*(Series" Philology ", Series" Pedagogy ", Series" Sociology ", Series"
Culture and Art ", Series" History and Archeology")*

Issue № 11(29) 2024

Kiev – 2024

**«Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка»,
Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»):
журнал. 2024. № 11(29) 2024. С. 2145**

*Рекомендовано до видавництва Всеукраїнською Асамблеєю докторів наук з державного управління
(Рішення від 02.12.2024, № 1/12-24)*

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України 10.10.2022
№ 894 журналу присвоєні категорії "Б" із історії та археології
(спеціальність - 032 Історія та археологія) та педагогіки
(спеціальність - 011 Освітні, педагогічні науки)**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від
23.12.2022 № 1166 журналу присвоєна категорія Б з філології
(спеціальність - 035 філологія)**

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання та Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління

Журнал публікує наукові розвідки з теоретичних та прикладних аспектів філології, соціології, науки про освіту, історії, археології, а також, культурології та мистецтвознавства з метою їх впровадження у сучасний науково-освітній простір.

Цільова аудиторія: вчені, лінгвісти, літературознавці, перекладачі, мистецтвознавці, культурознавці, педагоги, соціологи, історики, археологи, а також, інші фахівці з різних сфер життєдіяльності суспільства, де знаходиться застосування тематика наукового журналу

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar

Головний редактор: Гурко Олена Василівна - доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської мови для нефілологічних спеціальностей Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, (Дніпро, Україна)

Редакційна колегія:

- ✚ Александрова (Верба) Оксана Олександрівна – доктор мистецтвознавства, доцент, професор кафедри теорії музики Харківського національного університету імені І. П. Котляревського, (Харків, Україна)
- ✚ Афонін Едуард Андрійович - доктор соціологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, (Київ, Україна)
- ✚ Булатов Валерій Анатолійович - старший викладач кафедри дизайну Українського гуманітарного інституту, член спілки дизайнерів України
- ✚ Вакулук Ірина Іванівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)
- ✚ Волошенко Марина Олександрівна – доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи, Національний університет "Одеська політехніка" (Одеса, Україна)
- ✚ Вуколова Катерина Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романо-германської філології та перекладу Білоцерківського національного аграрного університету (Біла Церква, Україна), доцент Дніпровського відділення центру наукових досліджень та викладання іноземних мов Національної академії наук України, Дніпро, Україна (Дніпро, Україна)
- ✚ Головна Алла Василівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Гончарук Віталій Володимирович – к.пед.н., старший викладач кафедри хімії та екології «Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини», (м. Умань, Україна)
- ✚ Ісайкіна Олена Дмитрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії та документознавства Національного авіаційного університету, член Спілки краєзнавців України (Київ, Україна)
- ✚ Колмикова Олена Олександрівна - кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри гуманітарних дисциплін Дунайського інституту Національного університету "Одеська морська академія" (Одеса, Україна)
- ✚ Котельницький Назар Анатолійович - кандидат історичних наук, доцент кафедри права Чернігівського інституту інформації, бізнесу та права Міжнародного науково - технічного університету імені академіка Юрія Бугая, член - кореспондент Центру українських досліджень Інституту Європи РАН (Чернігів, Україна)
- ✚ Кошетар Ульяна Петрівна - кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри української мови та культури Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
- ✚ Куриш Наталя Костянтинівна – кандидат педагогічних наук, заступник директора з науково-навчальної роботи, Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області (Чернівці, Україна)

СЕРІЯ «ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ»

- Melnyk R.P.** 1828
APPROACHES TO MILITARY CADRE TRAINING IN THE LITERARY LEGACY OF S. PETLIURA
- Алексієвець Л.М., Гринчук О.О.** 1837
ГЕОПОЛІТИЧНІ ДОКТРИНИ ЮЗЕФА ПІЛСУДСЬКОГО ТА РОМАНА ДМОВСЬКОГО
- Батенко Т.І.** 1849
П'ЯТИКУТНА ПЛИТА З ГЕРБОМ (МІСТО КЛЕРМОН-ОВЕРНЬ?) І ЕМБЛЕМОЮ ГЕНРІХА II. 1547-1559 РР.
- Гаврилюк М.О.** 1863
ДУХОВНИЙ ВИМІР УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ У ВІЗІЯХ М. ДРАГОМАНОВА ТА О. КОНИСЬКОГО
- Галуха Л.Ю.** 1883
ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В ЗБЕРЕЖЕННІ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ В УКРАЇНСЬКІЙ ОСВІТІ
- Ганус С.О.** 1898
КАЗИМИР ГУРНИЦЬКИЙ ЯК ПЕДАГОГ ТА ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО СХОДОЗНАВСТВА (ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)
- Гуменний С.Л.** 1912
ФУНКЦІОНУВАННЯ МИТНИХ СТРУКТУР «ДИРЕКЦІЇ МИТ У ЛЬВОВІ» НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ (1920-ТІ РР.)
- Гунчак А.В.** 1922
ІСТОРІЯ ДОПІНГУ: ВІД ДАВНИНИ ДО СЬОГОДЕННЯ
- Дармограй Ю.В.** 1932
ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ В ГАЛИЧИНІ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ: СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ
- Дебенко В., Кобильник Р.** 1946
ДИПЛОМАТИЧНИЙ ТРИУМФ ПРУССІЇ ПІД ЧАС ТРЬОХ ПОДІЛІВ ПОЛЬЩІ
- Дем'янчук А.Л.** 1962
САКРАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ЛЬВІВСЬКОЇ АРХІДІЄЦЕЗІЇ: ІСТОРІЯ КОСТЕЛУ ВСІХ СВЯТИХ У СЕЛІ ГОДОВИЦЯ

УДК 94(438)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11\(29\)-1837-1848](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-11(29)-1837-1848)

Алексієвець Леся Миколаївна доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства ТНПУ імені В. Гнатюка, <https://orcid.org/0000-0002-0030-3314>

Гринчук Олег Олегович здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня історичного факультету ТНПУ імені В. Гнатюка

ГЕОПОЛІТИЧНІ ДОКТРИНИ ЮЗЕФА ПІЛСУДСЬКОГО ТА РОМАНА ДМОВСЬКОГО

Анотація. Стаття присвячена актуальній проблематиці аналізу основних геополітичних доктрин, які репрезентували державні та політичні діячі Польщі початку і середини ХХ століття. Мета статті – окреслити основні підходи до аналізу й оцінки політичної діяльності Юзефа Пілсудського (Józef Klemens Piłsudski) та Романа Дмовського (Roman Dmowski) щодо їх візій державності Польщі періоду Першої світової війни.

Окреслено основне коло зарубіжних (А. Новак, П. Вандич, М. Машкевич, В. Єнджеєвич, А. Міцевський, В. Сулея, Т. Снайдер, Л. Павловська, Т. Павловський та ін.) та українських істориків (Л. Алексієвець, Я. Грицак, Т. Возняк, Т. Зарицька, Л. Зашкільняк, М. Зелінський, У. Клим'юк, Г. Корольов, В. Репринцев та ін.), які зверталися до проблеми геополітичних концепцій в середовищі Польщі між Першою і Другою світовими війнами, зокрема концепцій Ю. Пілсудського та Р. Дмовського. Зазначено, що спільним в позиціях зарубіжних і вітчизняних істориків є визнання Юзефа Пілсудського і Романа Дмовського як ключових фігур польської політики початку ХХ століття, які репрезентували радикально різні геополітичні концепції, що відображали їхнє бачення майбутнього Польщі та її ролі в Європі загалом.

Висвітлено окремі аспекти формування історіографічного міфу про Юзефа Пілсудського як творця концепції «федералізму», найавторитетнішого польського політичного діяча ХХ століття, котрий відіграє визначальну роль у розвитку національної свідомості та в політичній консолідації сучасної Польщі. Представлено 3 основні пояснювальні моделі щодо Юзефа Пілсудського: як європейського федераліста, імперіаліста і політичного реаліста. Охарактеризовано основні позиції інкорпоративної концепції «національної держави» Романа Дмовського, в основі якої закладено етноцентризм.

Зроблено висновки, що впродовж періоду Першої світової війни геополітичні доктрини Ю. Пілсудського та Р. Дмовського зазнали як кристалізації основних позицій, так і значних їх змін у відповідь на перебіг і наслідки війни, зміну європейської політичної кон'юнктури. Означені доктрини залишаються і надалі предметом наукових досліджень з позицій сучасних методологічних підходів, набувають актуальності з огляду на сучасні соціально-політичні виклики, реалії російсько-української війни.

Ключові слова: Юзеф Пілсудський, Роман Дмовський, геополітичні доктрини, політична історія країн Центральної та Східної Європи, сучасні оцінки, Польща.

Aleksievets Lesya Mykolaivna doctor of historical sciences, professor of the Department of World History and Religious Studies of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, <https://orcid.org/0000-0002-0030-3314>

Hrynychuk Oleh Olegovich third (educational-scientific) level graduate of the History Faculty of Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University

GEOPOLITICAL DOCTRINES OF JOSEF PILSUDSKI AND ROMAN DMOVSKY

Abstract. The article is devoted to the topical issue of the analysis of the main geopolitical doctrines represented by the state and political figures of Poland at the beginning and middle of the 20th century. The purpose of the article is to outline the main approaches to the analysis and evaluation of the political activity of Józef Klemens Piłsudski and Roman Dmowski regarding their visions of Polish statehood during the First World War.

The main circle of foreign (A. Novak, P. Vandych, M. Mashkevich, V. Yendzheevich, A. Micevsky, T. Snyder, L. Pavlovska, T. Pavlovsky, etc.) and Ukrainian historians (L. Aleksievets, Y. Hrytsak, T. Wozniak, T. Zarytska, L. Zashkilnyak, M. Zelinskyi, U. Klymiuk, G. Korolev, V. Reprintsev, V. Suleya, etc.), who addressed the problem of geopolitical concepts in Poland between the First and Second World Wars, in particular the concepts of Yu. Pilsudsky and R. Dmovsky.

It is noted that the positions of foreign and domestic historians have in common the recognition of Józef Piłsudski and Roman Dmowski as key figures of Polish politics at the beginning of the 20th century, who represented radically different geopolitical concepts, reflecting their vision of the future of Poland and its role in Europe in general.

Certain aspects of the formation of the historiographic myth about Józef Piłsudski as the creator of the concept of "federalism", the most authoritative Polish political figure of the 20th century, who plays a decisive role in the development of national consciousness and in the political consolidation of modern Poland, are highlighted.

3 main explanatory models regarding Józef Piłsudski are presented: as a European federalist, an imperialist and a political realist. The main positions of Roman Dmowski's incorporative concept of the "national state", which is based on ethnocentrism, are characterized.

It was concluded that during the period of the First World War, the geopolitical doctrines of Yu. Piłsudski and R. Dmowski underwent both the crystallization of the main positions and their significant changes in response to the course and consequences of the war, the change in the European political situation.

The specified doctrines will continue to be the subject of scientific research from the standpoint of modern methodological approaches, gaining relevance in view of modern social and political challenges, the realities of the Russian-Ukrainian war.

Keywords: Józef Piłsudski, Roman Dmowski, geopolitical doctrines, political history of Central and Eastern European countries, modern assessments, Poland.

Постановка проблеми. Важливою складовою політичної історії країн Центральної та Східної Європи, зокрема Польщі, є процеси кристалізації націєтворчих ідей, візій майбутнього держави, зародження геополітичного дискурсу загалом. Так, проблематика аналізу основних геополітичних доктрин, які репрезентували державні та політичні діячі Польщі початку і середини ХХ століття, була і залишається актуальною сьогодні з огляду на сучасні геополітичні виклики.

Мета статті – окреслити основні підходи до аналізу і оцінки політичної діяльності Юзефа Пілсудського (Józef Klemens Piłsudski) та Романа Дмовського (Roman Dmowski) щодо їх візій державності Польщі періоду Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу. До проблеми ролі знакових політиків та державників в історії Польщі кінця ХІХ – початку і середини ХХ століття зверталися низка зарубіжних (М. Машкевич, В. Єнджевич, А. Міцевський та ін.) та українських істориків (Я. Грицак, Т. Возняк, Т. Зарицька, Л. Зашкільняк, М. Зелінський, У. Клим'юк, Г. Корольов, В. Репринцев та ін.).

Геополітичні концепції в середовищі Польщі між Першою і Другою світовими війнами, зокрема концепції Ю. Пілсудського та Р. Дмовського,

стали предметом досліджень польського історика А. Новака (A. Nowak), так, у праці «Reborn Poland or Reconstructed Empire?» Questions on the course and results of Polish eastern policy (1918–1921)» [1] подано глибокий аналіз політики Ю. Пілсудського і його «східної місії». У праці П. Вандича (Piotr Stefan Wandycz) «Soviet-Polish Relations 1917–1921» [2] досліджуються дипломатичні відносини Польщі та Радянської Росії, контексти польсько-радянських конфліктів і політики Ю. Пілсудського, його наміру послабити Радянський Союз через підтримку національно-визвольних рухів.

До тематики геополітичних викликів Польщі після Першої світової війни звертається Н. Дейвіс у праці «White Eagle, Red Star: The Polish-Soviet War, 1919–20». Серед біографів Ю. Пілсудського – ім'я Дж. Циммермана («Pilsudski: Founding Father of Modern Poland»), імена Л. Павловської та Т. Павловського, політичну кар'єру та політичні концепції Ю. Дмовського досліджував польський дослідник А. Міцевський та ін.

Спільним у позиціях зарубіжних і вітчизняних істориків є визнання Юзефа Пілсудського і Романа Дмовського як ключових фігур польської політики початку ХХ століття, які репрезентували радикально різні геополітичні концепції, що відображали їхнє бачення майбутнього Польщі та її ролі в Європі загалом.

Окреслюючи період перед Першою світовою війною, Л. Зашкільняк підкреслює, що «...початок світової війни застав польське суспільство розмежованим за політичними та соціальними орієнтаціями» [3, с. 420]. Так, традиційна польська політична думка ХХ століття визначила дві головні концепції: інкорпораційну і федераційну (федералістичну), політичні ідеї, які по-суті були планами відродження майбутньої Польщі.

«Першим політичним трендом» Т. Возняк вважає конфедералістів, лідером яких став Юзеф Пілсудський, трактуючи його як конфедераліста у «модернізованому сенсі І Речі Посполитої – з поправкою на новонароджені (а не відроджені, як подається) нації – польську, українську, литовську, єврейську», що вимагало пошуку нових форм конфедералізму, «бо без нього простір від Слобожанщини до Великопольщі і від Литви до Поділля навіть теоретично годі було якось упорядкувати» [4].

Юзеф Пілсудський і його послідовники трактували свої геополітичні устремління як впорядкування простору старої Речі Посполитої у формах конфедерації Польщі, України, Білорусі та Литви у формі Міжмор'я (Międzymorze, Intermarum). Основні теоретичні позиції він виклав, зокрема, у т.зв. Меморандумі «Міжмор'я», де закладена ідея створення федерації народів Центральної та Східної Європи під польським лідерством, створення союзу Польщі з Литвою, Україною та Білоруссю, який би захистив ці країни від впливу Німеччини і Радянського Союзу.

Основні тези цієї концепції були закладені в т.зв. «Інструкції польській делегації на Паризькій мирній конференції 1919 року», в промові на засіданні Сейму у 1923 році, де йшлося про «балансування» між Радянською Росією та Німеччиною, стратегічну гнучкість для збереження незалежності Польщі, в промові на Бельведері (1926), у якій підкреслює, що Польща має бути готовою захищати свої інтереси як на заході, так і на сході Європи.

Детальніше досвід у боротьбі за польську незалежність, свої погляди на геополітичні позиції країн Східної Європи, стратегічні плани щодо відносин з Німеччиною і Росією Юзеф Пілсудський висвітлив в автобіографічній праці «Мої перші бої» (1930). Основні ідеї Юзефа Пілсудського проаналізовані, зокрема, і у працях його сучасників, які розвивали ідеї свого лідера (В. Сікорський, К. Соснковський).

Сучасний український дослідник В. Репринцев, розглядаючи суть «федераціоністської» програми соціаліста Юзефа Пілсудського, яку останній трактував як відродження Речі Посполитої, створення великої Польщі на «федеративних» засадах (польські, литовські, білоруські і українські землі при домінуванні польського етнічного, політичного, економічного і культурного елементу) у результаті повалення царизму і розпаду Російської імперії, підкреслює, що соціалісти декларували добровільне входження до складу майбутньої держави, однак, програма «не давала відповіді на запитання, що робити, коли народи не захочуть об'єднатися в складі Речі Посполитої... Наступні часи засвідчили еволюцію окремих діячів ППС, які відмовляли деяким народам у праві вирішувати самостійно свою долю» [5].

Проблему формування історіографічного міфу про Юзефа Пілсудського, як найавторитетнішого польського політичного діяча ХХ століття, розглядає сучасний український дослідник Г. Корольов, котрий зазначає, що міфологізація постаті Юзефа Пілсудського відіграє визначальну роль у розвитку національної свідомості та в політичній консолідації сучасної Польщі.

Дослідник окреслює основні пояснювальні моделі, панівні в польській історіографії: Юзеф Пілсудський як європейський федераліст, імперіаліст і політичний реаліст. Оцінка Юзефа Пілсудського як європейського федераліста опирається на тезу, що у своїй революційній і політичній діяльності останній керувався патріотичними ідеями, його державницька практика опиралася на засади європейських демократичних традицій, а федералізм, як інструмент державотворення, в тодішній національній історіографії трактувався як давня політична традиція польсько-литовського союзу.

Пояснювальна модель Юзефа Пілсудського як «прихованого імперіаліста» окремими польськими істориками тлумачиться «у виразно позитивному контексті, що не має нічого спільного з історією імперій і тоталітарних ідеологій. Така історіографічна позиція з'явилася задля виправдання східної політики Польщі, яка мала на меті відновлення кордонів 1772 р.» [5, с. 148], вона опирається на тезу, що у формуванні поглядів Пілсудського-політика вагому роль відіграв і «синдром поразки Січневого повстання 1863 р.», в якому брав участь батько Юзефа Пілсудського.

Відповідно, екзистенційним ворогом трактувалася самодержавна або більшовицька Росія, а польсько-радянська війна – як збройне протистояння цивілізації й варварства, Заходу та Сходу, що опиралося на ідеологічні засади т.зв. «месіанської концепції *antemurale*» та неоромантичної історіографії з «оптимістичним поглядом» на польську історію. Г. Корольов зазначає, на відміну до цієї позиції, представники «краківської історичної школи», критично оцінюючи історію Речі Посполитої, перекладали частку відповідальності за три поділи також і на польський народ.

Третя пояснювальна модель Юзефа Пілсудського як т.зв. «політичного реаліста» у польській історії опирається на «конструктивістський підхід», у якому наголошується на позиції харизматичного лідера, патріота, котрий діяв для відновлення незалежності Польщі. Г. Корольов підкреслює той факт, що значне число польських істориків «оминають» проблему ідей націоналізму, заперечуючи їх у Юзефа Пілсудського, аргументуючи його походженням зі «східних кресів», досвідом революційної боротьби в Російській імперії. Патріотизм маршала оцінюється як політичний реалізм, який опирався на віру у відродження Речі Посполитої.

Отже, загальний історіографічний міф про лідера відродженої Польщі включає наступне: європейський федераліст, імперіаліст, політичний реаліст. Г. Корольов констатує, що творення історіографічних міфів про Юзефа Пілсудського – реакція на відродження Польщі після Першої світової війни, й, одночасно – на падіння Другої Речі Посполитої під час другої світової війни. Отже, «тема Пілсудського» в польській історичній літературі розглядається на основі трьох головних підходів:

✓ східна політика «коменданта» опиралася на федеративну ідею, яка мала ідеологічне опертя в ягеллонській традиції польсько-литовського союзу; за ідеологічними переконаннями Юзеф Пілсудський – європейський федераліст, що легітимізувало територіальні претензії Польщі до нових держав на сході Європи, особливо щодо ЗУНР;

✓ Юзеф Пілсудський, як державник, проводив «типову імперіалістичну політику», «прагнучи здобути найбільше зиску для тодішньої Польщі

на внутрішніх і зовнішніх фронтах», разом з тим, протиставляючи її аналогічній політиці більшовицької Росії;

✓ як очільник держави, він вважається політичним реалістом і патріотом Польщі, який трактував ідеї та тогочасні ідеології, насамперед, у відповідності до національних інтересів держави. Г. Корольов підкреслює, що «після Великої війни та революцій у Німеччині, Австро-Угорщині, Росії подібна логіка мислення польських еліт відповідала тогочасним тенденціям різких змін на політичній мапі Європи, коли реалізовані проекти національних держав остаточно перемагали імперії» [6].

Загалом, у політичну історію Польщі Юзеф Пілсудський увійшов як визначний державний діяч, перший голова відродженої Польської держави, як творець Польської Військової організації, засновник Польської армії, перший маршал Польщі. 2 листопада 1918 року він офіційно отримав звання Тимчасового голови держави, з 20 лютого 1919 року і до 14 грудня 1922 року – обіймав посади голови держави та Верховного головнокомандувача. Від 1923 року Юзеф Пілсудський відійшов від активного політичного життя, однак, для польського суспільства залишився знаковою постаттю, яка присвятила життя відродженню Польщі.

Відмінним був період 1910–1920-х років у політичній діяльності провідника польської націонал-демократії Романа Дмовського, засновника націоналістичного політичного угруповання «Табір великої Польщі» (Obóz Wielkiej Polski). Інкорпораційна концепція (Роман Дмовський, Ян Людвік Поплавський) визначала політичну діяльність польської держави в контексті традиційного суперництва між Росією і Німеччиною задля реалізації польських національних інтересів, опиралася на т.зв. «етнічний чинник», політику колонізації та асиміляції т.зв. «кресів».

Дослідник В. Репринцев аналізує постать політичного діяча і публіциста Романа Дмовського, опираючись на теоретичні позиції ідеї «інкорпорації», закладені у публікаціях «Думки сучасного поляка» (1903), «Німеччина, Росія і польська проблема» (1908), «Польська політика і відродження держави» (1925) та ін., які отримали завершений вигляд напередодні і у період Першої світової війни.

Володимир Репринцев підкреслює, що націонал-демократи відмовлялися у суб'єктності українцям, як народу «неісторичному», «недержавному», однак, враховуючи реалії початку ХХ ст., вважали нереальною програму відновлення Польщі в кордонах 1772 р., тому інкорпорації підлягали «східні креси» (Східна Галичина, Волинь і Поділля), таким чином перетворюючи Польщу на мононаціональну державу. Інші українські землі мали б відійти до Росії, яка трактувалася протиположною «німецькому гегемонізму», однак, і на тих територіях повинна була б тривати колонізація

українців. Як зазначає В. Репринцев, утворення Радянської Росії «додало аргументів ендекам», оскільки модернізуючи ідею «*antemurale*» (Польща як форпост християнства у протистоянні зі Сходом), вони трактували свою позицію як охорону західної цивілізації від більшовицької загрози [5].

Інший український дослідник М. Зелінський підкреслює, що політичним кредом Романа Дмовського було отримати політичну незалежність від Росії «безвідносно від того, хто нею управляє і управляти буде, самодержавний цар або парламент», тут концепція його доктрини співпадала з російським неославізмом, зокрема, щодо спільного ворога (Німеччини) і заклику до «широкої слов'янської політики», а базу для співпраці між росіянами і поляками лідер ендеції вбачав у наданні широкої автономії полякам у політичній і національно-культурній сферах [7].

Період 1909–1914 рр. став роками конкуренції за лідерство в середині націонал-демократичного руху, внутріпартійної кризи, що спричинило послаблення націонал-демократичного табору, обумовило стан, коли національна демократія не змогла зіграти тієї політичної ролі у міжвоєнній Польщі, якої прагнула, а сам Роман Дмовський за часів Другої Речі Посполитої «опинився осторонь від реальної політики».

Його сподівання знайти компроміс з політиками Росії в обмін на підтримку польськими націонал-демократами неослов'янського руху не справилися, співробітництво з позиції т.зв. політики «розумної угоди» спричинило втрату довіри серед значного числа прихильників. Поразка російської армії у 1915 р. спонукала лідера ендеків переорієнтувати свої зусилля на Захід, в бік Великої Британії та Франції, однак, англійський політикум не підтримував часто відверті антисемітські погляди Романа Дмовського.

Так, у лютому 1916 р. Роман Дмовський підготував меморандум до урядів Росії, Великої Британії і Франції, який став першим документом польських політиків, що співробітничали з Антантою, і в якому містився постулат про незалежність Польщі, в березні 1917 р. – черговий меморандум для урядів країн Антанти, в якому мова йшла вже про цілковите відродження польської державності. За його задумом, Польща могла б стати геополітичною противагою Німеччині у Центрально-Східному регіоні Європи, зайнявши місце Росії як союзника Франції.

Важливим кроком у напрямку реалізації польських інтересів в середовищі країн Антанти стало заснування 15 серпня 1917 року у Лозанні Польського національного комітету (ПНК), який був єдиною впливовою політичною організацією у відстоюванні інтересів поляків на міжнародній арені, особливо з огляду на завершення I Світової війни. Так, у серпні-листопаді 1918 року Роман Дмовський перебував у США як голова ПНК,

де проводив зустрічі з впливовими високопоставленими представниками американської правлячої еліти.

По закінченню I Світової війни в листопаді 1918 р. почалися перемовини щодо політичного компромісу між Романом Дмовським і Юзефом Пілсудським. Після досягнення домовленостей Р. Дмовський очолив польську дипломатичну делегацію на Паризькій мирній конференції (січень 1919 р. – січень 1920 р.). Участь у підписанні Версальського мирного договору 28 червня 1919 р., і цей період загалом, став «зірковим у кар'єрі політика», сам Р. Дмовський стверджував, що йому вдалося досягти у Парижі 90 відсотків в реалізації своєї «територіальної програми щодо встановлення кордонів Польщі». У повоєнні роки Р. Дмовський поступово втрачав важелі реального впливу на польську політику; так, під час радянсько-польської війни 1920 р. Р. Дмовського було обрано до складу Ради оборони, але вирішального голосу він не отримав. У 1921 році Р. Дмовський не брав участі у підготовці Конституції Польщі і не обирався до другого Сейму, оскільки не бачив у цьому політичних перспектив. Лише у 1923 р. Р. Дмовський короткочасно очолював Міністерство закордонних справ в уряді В. Вітоса (28 жовтня – 15 грудня 1923 р.) (М. Зелінський [7] та ін.).

Після повалення царату в Росії погляди Р. Дмовського ґрунтовно змінилися, він дійшов висновку, що Росія на тривалий період буде виключена з європейської політики, доля поляків вирішуватиметься шляхом дипломатичної діяльності разом з країнами Заходу. Відійшовши у тінь польської політики, Р. Дмовський продовжував розробку теоретичних програмних засад польського націоналізму, займався політичною публіцистикою, залишаючи за собою привілей називатися «сірим кардиналом» ендеції впродовж 1920–1930-х рр.

Спробуємо коротко узагальнити основні позиції політичних доктрин Ю. Пілсудського і Р. Дмовського за працями вище згаданих дослідників. З першим пов'язано концепцію «федералізму», створення федеративної держави, що включала б Польщу (як лідера цієї федерації), Литву, Україну та Білорусь (які зберігали б певну автономію, але мали спільні інтереси у протистоянні великим імперіям; федерація трактувалася як буфер між Німеччиною та Росією).

Юзеф Пілсудський був противником Російської імперії (далі – Радянської Росії), оскільки вважав, що загроза Польщі з боку Сходу є більшою за загрозу з боку Німеччини, він вірив у багатонаціональну Польщу та шукав союзників серед народів, які перебували під російським впливом, пропонуючи їм федерацію замість польської домінації (В. Сулея) [8].

З іменем Р. Дмовського пов'язана концепція «національної держави»: Польща як етнічно однорідна національна держава, співіснування з іншими

народами в межах однієї держави він бачив як загрозу. Головним ворогом Польщі Р. Дмовський вважав Німеччину, тому готовий був до співпраці з Росією для протистояння німецькій експансії. Основою доктрини став етноцентризм, ідея польської національної переваги, важливість асиміляції або навіть витіснення меншин (євреїв, українців, білорусів) для зміцнення польської нації.

Отже, головна відмінність двох доктрин полягає у різних візіях політичної моделі Польщі: багатонаціональна федерація, Польща як лідер регіону (Ю. Пілсудський), моноетнічна держава з акцентом на польському націоналізмі та інтеграції польського суспільства (Р. Дмовський).

Співставляючи концепції Р. Дмовського і Ю. Пілсудського, У. Клим'юк підкреслює, що їх поєднує «вказівка на ворога Польщі і поляків», для Р. Дмовського впродовж періоду 1908–1918 рр. ним була Німеччина, а для Ю. Пілсудського – Росія, тому «в результаті цього змагалися між собою дві орієнтації – антиросійська і антинімецька. У хвилі вибуху війни жоден з тих напрямків не здобув значної переваги у суспільстві, тому польський народ у своїй більшості не виступив одночасно ані проти Росії, ані проти Німеччини, оскільки на території Австрійської імперії переважала орієнтація антиросійська, а у російській та німецьких частинах – антинімецька» [9, с. 68]. Хід розвитку військових подій спричинив значну еволюцію програм і цілей політичних сил у Польщі, адже складно було передбачити наслідки війни, російську революцію, розпад Російської імперії тощо.

Позиції українських істориків щодо оцінки геополітичних доктрин Р. Дмовського і Ю. Пілсудського загалом кореспондуються з підходами польських істориків. Так, з погляду історичної ретроспективи, М. Машкевич (Mariusz Maszkiewicz) стверджує, що наведені геополітичні концепції «можуть викликати як гордість, так і сором. Одна – з огляду на те, що дуже легко асоціюється з імперсько-фашистською традицією, друга – з причин суто теоретичного характеру, оскільки ніколи так і не була реалізована, а спроби її втілення у життя стали символом неефективності чи навіть мрійництва» [10, с. 58]. Однак, некоректним є протиставлення цих концепцій, що спрощує картину політичного дискурсу, оскільки з часом на неї «накладаються ті ж (національні) різновиди федераційних ідей в Другій Речі Посполитій, непослідовні кроки табору Пілсудського і санаційна політика щодо національних меншин, ідея панславізму «народної Польщі», ягеллонська концепція Гедройця та ін.» [10, с. 44].

Спільним між означеними школами, позиціями їх лідерів було те, що вони прагнули зміцнити відроджену Польщу, обидва були «батьками практичної «політики непослідовності» (особливо в другій половині 1930-х рр.

і напередодні Другої світової війни, що серед інших помилок польської політики привело до поразки Другої Речі Посполитої» [10, с. 79]. Обидва політики «дочекалися до виходу із забуття польської справи, що було для них спільним. І без військової і політичної діяльності Ю. Пілсудського та дипломатичних заходів Р. Дмовського важко уявити собі утворення Другої Речі Посполитої» [10, с. 69]. І далі «...можливо, якби ці політики об'єднали свої зусилля, то шлях до здобуття незалежності Польщі був би не те що легший, а інший, який показав би нам приклад Польщі, об'єднаної спільною ідеєю» [10, с. 65].

Визначальну роль Юзефа Пілсудського та Романа Дмовського у становленні геополітичного дискурсу в Польщі початку минулого століття, у польській політичній історії загалом підкреслював у своїй фундаментальній праці «Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999» (2012) Т. Снайдер [11]. Водночас, розуміємо контекст української проблеми означеного часу, адже, обидві концепції обґрунтовували польські запити на західноукраїнські терени й різнилися лиш інструментами досягнення мети [12, с. 340–341].

Висновки. Отже, впродовж періоду Першої світової війни геополітичні доктрини Ю. Пілсудського та Р. Дмовського зазнали як кристалізації основних позицій, так і значних їх змін у відповідь на перебіг і наслідки війни, зміну європейської політичної кон'юнктури. Означені доктрини залишаються і надалі предметом наукових досліджень з позицій сучасних методологічних підходів, набувають актуальності з огляду на сучасні соціально-політичні виклики, реалії російсько-української війни.

Література:

1. Nowak A. «Reborn Poland or Reconstructed Empire?» Questions on the Course and Results of Polish Eastern Policy (1918–1921) Lithuanian Historical Studies. 13 (1): 127–150
2. Piotr S. «Soviet-Polish Relations 1917–1921»
https://books.google.com.ua/books/about/Soviet_Polish_Relations_1917_1921.html?id=9u1oAAAAMAAJ&redir_esc=y
3. Зашкільняк Л.О., Крикун М.Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. 752 с.
4. Возняк Т. Парадокси польської геополітики. <https://glavcom.ua/columns/tarasvoznjak/129062-paradoksi-polskoji-geopolitiki.html>
5. Репринцев В. Українська незалежність як загроза цілісності Польщі. Українська державність у ХХ столітті (Історико-політологічний аналіз). К.: Політична думка, 1996. <http://litopys.org.ua/ukrxx/r08.htm>
6. Корольов Г.О. Європейський федераліст, імперіаліст і політичний реаліст: польські історики про Ю. Пілсудського та його східну політику. Український історичний журнал. 2015. №4. https://shron1.chtyvo.org.ua/Korolov_Hennadii/Yevropeiskyi_federalist_imperialist_i_politychnyi_realist_polski_istoryky_pro_Yu_Pilsudskoho_ta_ioho.pdf?PHPSESSID=5nsj8vbgkli9tm9q6p2451kjc5

7. Зелінський М.В. Політичні погляди Романа Дмовського. Наукові праці: науково-методичний журнал. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили. 2012. Вип. 195. Т. 207. Серія. «Історія». С. 95–100.
8. Суля В. Юзеф Пілсудський. К.: Дух і літера, 2018. 528 с.
9. Клим'юк У.Б. Р. Дмовський і Ю. Пілсудський: порівняльна характеристика політичної діяльності. Гілея. Наук. вісник: зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. Вип. 49 (№ 7). С. 65–70.
10. Машкевич М. Східна політика у XX – на початку XXI ст.: концепції та інтерпретації / Маріуш Машкевич; пер. з польської. К.: Ніка-Центр, 2015. 312 с.
11. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999. К.: Дух і Літера, 2012. 464 с.
12. Алексієвєць Л. Польща: утворення незалежної держави 1918 – 1926. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 448 с.

References:

1. Nowak A. «Reborn Poland or Reconstructed Empire?» Questions on the Course and Results of Polish Eastern Policy (1918–1921) Lithuanian Historical Studies. 13 (1): 127–150
2. Piotr S. «Soviet-Polish Relations 1917–1921»
https://books.google.com.ua/books/about/Soviet_Polish_Relations_1917_1921.html?id=9u1oAAAAMAAJ&redir_esc=y
3. Zashkilnyak, L.O., Krykun, M.H. (2002). Istoriya Pol'shchi: vid naydavnishykh chasiv do nashykh dnev [History of Poland: from the earliest times to the present day]. L'viv. nats. un-t im. I. Franka., 752 p.
4. Voznyak T. Paradoksy pol's'koyi heopolityky [Paradoxes of Polish geopolitics] <https://glavcom.ua/columns/tarasvoznayak/129062-paradoksi-polskoji-geopolitiki.html>
5. Repryntsev, V. (1996). Ukrayins'ka nezalezhnist' yak zahroza tsilisnosti Pol'shchi. Ukrayins'ka derzhavnist' u XX stolitti (Istoryko-politolohichnyy analiz) [Ukrainian independence as a threat to the integrity of Poland. Ukrainian statehood in the 20th century (Historical and political analysis)]. K.: Politychna dumka <http://litopys.org.ua/ukrxx/r08.htm>
6. Korolov, H.O. (2015). Yevropeys'kyy federalist, imperialist i politychnyy realist: pol's'ki istoryky pro YU. Pilsuds'koho ta yoho skhidnu polityku [European federalist, imperialist and political realist: Polish historians about Yu. Pilsudski and his eastern policy]. *Ukrayins'kyy istorychnyy zhurnal*. №4. https://shron1.chtyvo.org.ua/Korolov_Hennadii/Yevropeyskiy_federalist_imperialist_i_politychnyi_realist_polski_istoryky_pro_Yu_Pilsudskoho_ta_ioho.pdf?PHPSESSID=5nsj8vbg9tm9q6p2451kjc5
7. Zelinsky, M.V. (2012). Politychni pohlyady Romana Dmova's'koho [Political views of Roman Dmowski]. *Naukovi pratsi: naukovo-metodychnyy zhurnal*. Mykolayiv: Vyd-vo CHDU im. Petra Mohyly. 195. Т. 207. Seriya. «Istoriya». Pp. 95–100.
8. Suleya, V. (2018). Yuzef Pilsuds'kyy [Józef Pilsudski]. K.: Duh i litera, 528 p.
9. Klymiuk, U.B. (2011). R. Dmova's'kyy i Yu. Pilsuds'kyy: porivnyal'na kharakterystyka politychnoyi diyal'nosti [R. Dmowski and Yu. Pilsudski: comparative characteristics of political activity]. *Hileya. Nauk. visnyk: zb. nauk. prats' / Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova, Ukrayins'ka AN*. K.: Vyd-vo NPU im. M.P. Drahomanova. Vyp. 49 (№ 7). Pp. 65–70.
10. Mashkevich, M. (2015). Skhidna polityka u XX – na pochatku XXI st.: kontseptsiyi ta interpretatsiyi [Eastern politics in the 20th - at the beginning of the 21st century: concepts and interpretations]. /per. z pol's'koyi. K.: Nika-Tsentr, 312 p.
11. Snyder, T. (2012). Peretvorennya natsiy. Pol'shcha, Ukrayina, Lytva, Bilorus' 1569–1999 [Transformation of nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569–1999]. K.: Duh i Litera, 2012. 464 p.
12. Aleksievets, L. (2006). Aleksievets' L. Pol'shcha: utvorennya nezalezhnoyi derzhavy 1918 – 1926 [Poland: formation of an independent state 1918 – 1926]. Ternopil': Pidruchnyky i posibnyky, 448 p.